גופו מבבל. על שם שהיתה עמוקה נראה שמשם לוקח ולכך נעשה מצולה: **וראשו מארץ ישראל**. שהיא גבוהה וחשובה מכל הארצות: **ואיבריו**. ידיו ורגליו: **משאר ארצות**. מכל העולם כדיליף לעיל: **מאקרא דאגמא**. בבבל הוה והוא עמוק נוחד: **בל ילין**. לינת לילה: **עד זקנה**. כל ימיו [אסבלנו]: **מסוף העולם ועד סופו היה**. ארכו: **ברא אדם** (א) **מקצה הארץ**. מקצה עד קצה: **אחור וקדם**. שני צורות דו פרצופין (ברכות דף סא.): **על הארץ ולמקצה השמים**. כלומר עומד בארץ וראשו מגיע השמימה: **ולי מה יקרו רעיך אל**. בתר גלמי ראו עיניך כתיב אותו מזמור וביצירת אדם מדבר: **צדוקי היה**. נוטה לעבודת כוכבים: **שקוד**. מהיר וזריז: **כדי שתדע להשיב לאפיקורוס**. הבא להביא ראיה מן התורה לדברי הצדוקים: **כל שכן דפקר טפי**. שהרי הכיר וכפר ומתוך כך מדקדק ולא תוכל להשיבו דבר המקובל לו: **שפקרו צדוקים**. שמביאין ראיה מן התורה להפקירן: **ויברא**. יחידי: **העונה**. לשון יחיד: **אשר הלכו אלהים לפדות לו**. הרי לשון יחיד: **עד דכרסוון רמיו**. נתיישבו הכסאות דמשמע שנים: **כתיב ביה ופסיק ועתיק יומין יתיב**. יחידי: **הנך למה לי**. למה נכתב בלשון רבים: **כדרבי יוחנן**. שהכל בעצת פמליא שלו: **שכינה חול**. שאתה מושיב בשר ודם אצלו: **זהו מטטרון**. הוא אמר עלה אל ה': **ששמו כשם רבו**. ה' לפיכך לא הזכיר שמו וכתב סתם: **אם כן לא ישא לפשעכם**. לא יכול לסלוח לפשעכם ומה יתרון בו: **אמר ליה הימנותא בידן**. שאין בו כח לשאת פשעינו ואנו נמי מאסנוהו ומיאנו לקבלו אפילו לפרוונקא שליח מוליך ומביא: **שמיע לי**. שהמקרא הזה תשובה לזה:

אבות

תורה אור

וירדו ארבעה. אדם וחוה וקין ותאומתו והבל לא נולד בלותו פעם כדכתיב (בראשית ד) ותוסף ללדת ושני תאומות נולדו עמו דדריש בבראשית רבה מדכתיב (שם) את אחיו את הבל*:

להורמיז

גופו מבבל וראשו מארץ ישראל ואבריו משאר ארצות עגבותיו א"ר אחא מאקרא דאגמא. א"ר *יוחנן בר חנינא *שתים עשרה שעות הוי היום: שעה ראשונה הוצבר עפרו שניה נעשה גולם שלישית נמתחו אבריו רביעית נזרקה בו נשמה חמישית עמד על רגליו ששית קרא שמות שביעית נזדווגה לו חוה שמינית עלו למטה שנים וירדו ארבעה תשיעית נצטווה שלא לאכול מן האילן עשירית סרח אחת עשרה נידון שתים עשרה נטרד והלך לו שנאמר °אדם ביקר בל ילין *אמר רמי בר חמא אין חיה רעה שולטת באדם אלא אם כן נדמה לו כבהמה שנאמר °נמשל כבהמות נדמו: (שע"ה בסו"ף ארמ"י סימן) אמר רב יהודה א"ר בשעה שבקש הקב"ה לבראות את האדם ברא כת אחת של מלאכי השרת אמר להם רצונכם נעשה אדם בצלמנו? אמרו לפניו: רבש"ע מה מעשיו? אמר להן כך וכך מעשיו, אמרו לפניו רבש"ע °מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו *הושיט אצבעו קטנה ביניהן ושרפם, וכן כת שניה, כת שלישית *אמרו לפניו: רבש"ע-ראשונים שאמרו לפניך מה הועילו, כל העולם כולו שלך הוא כל מה שאתה רוצה לעשות בעולמך עשה, כיון שהגיע לאנשי דור המבול ואנשי דור הפלגה שמעשיהן מקולקלין אמרו לפניו: רבש"ע לא יפה אמרו ראשונים לפניך? אמר להן °ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול וגו' אמר רב יהודה אמר רב *אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה שנאמר °למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים כיון שסרח, הניח הקדוש ברוך הוא ידו עליו ומיעטו שנאמר °אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפך" אמר ר"א אדם הראשון מן הארץ עד לרקיע היה שנאמר "למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים (*עד קצה השמים) כיון שסרח הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו שנאמר "אחור וקדם צרתני וגו', קשו קראי אהדדי? אידי ואידי חדא מידה היא. ואמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון בלשון ארמי ספר שנאמר °ולי מה יקרו רעיך אל" והיינו *דאמר ריש לקיש מאי דכתיב °זה ספר תולדות אדם? מלמד שהראהו הקב"ה דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו כיון שהגיע לדורו של רבי עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו *אמר "ולי מה יקרו רעיך אל" ואמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון מין היה שנאמר °ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה" אן נטה לבך רבי יצחק אמר מושך בערלתו היה: כתיב הכא °והמה כאדם עברו ברית" וכתיב התם °את בריתי הפר" רב נחמן אמר כופר בעיקר היה כתיב הכא "עברו ברית" וכתיב התם (*את בריתי הפר) °ואמרו על אשר עזבו (את) ברית ה'" (*אלהי אבותם) *תנן התם ר"א אומר הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס אמר ר' יוחנן ל"ש אלא אפיקורוס (של) עובדי כוכבים אבל אפיקורוס ישראל כ"ש דפקר טפי, א"ר יוחנן כ"מ שפקרו המינים תשובתן בצידן °נעשה אדם בצלמנו (ואומר) °ויברא אלהים את האדם בצלמו; °הבה נרדה ונבלה שם שפתם °וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל; °כי שם נגלו אליו האלהים °לאל העונה אותי ביום צרתי; °כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו °ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם, °עד די כרסון רמיו, ועתיק יומין יתיב; הנך למה לי? כדרבי יוחנן-דא"ר יוחנן אין הקב"ה עושה דבר אא"כ נמלך בפמליא של מעלה, שנאמר °בגזירת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאילתא" התינח כולהי, "עד די כרסון רמיו" מאי איכא למימר? *אחד לו ואחד לדוד דתניא אחד לו ואחד לדוד דברי ר"ע א"ל ר' יוסי: עקיבא עד מתי אתה עושה שכינה חול אלא אחד לדין ואחד לצדקה, קבלה מיניה או לא קבלה מיניה? ת"ש דתניא אחד לדין ואחד לצדקה דברי ר"ע *א"ל ר' אלעזר בן עזריא עקיבא *מה לך אצל הגדה כלך אצל נגעים ואהלות אלא אחד לכסא ואחד לשרפרף: כסא=לישב עליו שרפרף=להדום רגליו אמר רב נחמן האי מאן דידע לאהדורי למינים כרב אידית ליהדר ואי לא, לא ליהדר. אמר ההוא מינא לרב אידית כתיב °ואל משה אמר עלה אל ה', עלה אלי מיבעי ליה! א"ל זהו מטטרון ששמו כשם רבו דכתיב °כי שמי בקרבו, אי הכי ניפלחו ליה? כתיב °אל תמר בו" אל תמירני בו, אם כן לא ישא לפשעכם למה לי? א"ל הימנותא בידן דאפילו בפרוונקא נמי לא קבילניה דכתיב °ויאמר אליו אם אין פניך הולכים וגו'. אמר ליה ההוא מינא לר' ישמעאל בר' יוסי כתיב °וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה'" מאתו מיבעי ליה? א"ל ההוא כובס שבקיה אנא מהדרנא ליה-דכתיב °ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך" נשיי מיבעי ליה, אלא משתעי קרא הכי, הכא נמי משתעי קרא הכי, א"ל מנא לך הא: מפירקיה דר"מ שמיע לי דא"ר יוחנן כי הוה דריש ר' מאיר בפירקיה הוה דריש תילתא שמעתא תילתא אגדתא תילתא מתלי ואמר ר' יוחנן ג' מאות משלות שועלים היו לו לרבי מאיר ואנו אין לנו אלא שלש:

אבות

בד"י ליתא אחאי

[ועי' היטב יבמות סב. ד"ה מ"ט דר' נתן אליבי' דב"ש דכתיב וכו']

תהלים מט
שם
שם ח
ישעיה מו
דברים ד
תהלים קלט
רש"ל מוחק זה
ע"ז ה.
הושע ו
רש"ל מוחק זה
[נ"ל אלהיהם]
בראשית א
שם ד
שם
שמואל ב ז
דניאל ז
[לקמן כז: חגיגה יד']
שמות כד
שם
שם לג
בראשית יט
שם ד

[אבות דר"נ פ"א ע"ש כמה שינויים]
שבת קנא: ע"ש
[יומא לח:]
חגיגה יד:
[עי' פירש"י לקמן סו: ד"ה מדכרותן]
בראשית ה
[נ"ל ואמר]
שם ג
בראשית ט
ירמיה כב
אבות פ"ב מי"ד
שם יא
שם לה שם
דברים ד
דניאל ז
חגיגה יד
שמות כג

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ברא אדם ולמקצה השמים: מקצה ועד קצה:

נושא/מבנה

△ סידרה של מימרות דרב יהודה

◇ דימוי/מידת גודלו של אדם הראשון

= דעות שונות בהגדרת אדם הראשון כחוטא

נושא

1. דע מה שתשיב לאפיקורוס

2. כל מקום שפקרו המינים תשובתן בצידן

נושא/מבנה

△ תשובות רבנים למינים

◆

רבינו חננאל

שעה ראשונה הוצבר עפרו שניה נעשה גולם כו'. חמשה עלו למטה שנים וירדו ארבעה כו' · אמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון מין היה שנאמר ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה · לאן לבך נוטה · ר' יצחק אמר מושך בערלתו היה כו' · פי' רב ור' יצחק ורב נחמן באו להודיע כי המינים אומרים כי אדם הראשון מין היה כמותינו ומושך ערלתו היה וכופר בעיקר השכינה היה · ומביאין ראיה לדבריהם מאלו הפסוקים הוו זהירין בתשובתם ללמד מה שתשיבו להם · וכן פירוש כל כיוצא באלו · אבל חכמי התלמוד חס שאומר' על אדם הראשון ועל כיוצא בו פגם · והמפרש זולתי זה הפירוש עתיד ליתן את הדין · אמר רב כשביקש הקב"ה לבראות את עולמו ברא כת של מלאכי השרת אמר נעשה אדם אמרו לפניו מה אנוש כי תזכרנו הושיט אצבעו ביניהם ושרפן · וכן כת שניה. וכן כת שלישית כו' · אמר רב זה ספר תולדות אדם מלמד שהראהו הקב"ה לאדם הראשון דור דור וחכמיו ודורשיו ופרנסיו וכיון שהגיע לדורו של ר' עקיבא שמח בתורתו ונעצב במיתתו שנאמר ולי מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם · תנן התם ר' אליעזר אומר הוי שקוד ללמוד מה שתשיב לאפיקורוס · אמר ר' יוחנן אפיקורוס נכרי · אבל אפיקורוס ישראל כל שכן דמפקר טפי · וכל מקום דמיפקרי מינים תשובתן בצידם · נעשה אדם בצלמנו כדמותנו · ויברא אלהים את האדם בצלמו · הבה נרדה · וירד ה' · כי שם נגלו אליו האלהים · לאל העונה אותי · אשר לו אלהים קרובים אליו · כה' אלהינו בכל קראנו אליו. אשר הלכו אלהים לפדות לו · ולא כתיב להם · חזה הות עד די כרסוון רמיו ועתיק יומין יתיב · כר' דאמר אין הקב"ה עושה דבר אלא אם כן נמלך בפמליא של מעלה שנאמר בגזירת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאילתא. מאי כרסוון אחד לו ואחד לדוד ונדחו דבריו · ושדר חזר ואמר אחד לדין ואחד לצדקה וא"ל ר' אלעזר בן עזריה כלך למדברותיך אצל נגעים ואהלות כלומר דבר בקושיות ובהוראות כי בהגדות אינך כך · מדרשי הפסוקין בהגדות הן · אחד לכסא לישיבה ואחד לשרפרף להדום · כדכתיב השמים כסאי והארץ הדום רגלי · א"ל ההוא מינא לרב אידית כתיב ואל משה אמר עלה אל ה' עלה אלי מיבעי ליה · א"ל חוי לרישא דעינינא דכתיב הנה אנכי שולח מלאך וכו' ומלאך זהו מטטרון וכתיב ביה כי שמי בקרבו מלשון בקרב העם הזה בקרבי אתה יושב · והוא אמר עלה אל ה' · א"ל אי הכי ששמו בקרבו פלחו ליה · א"ל אל תמר בו כתיב דמשמע אל תמירני בו כי לא ישא לפשעכם ששמי בקרבו כלומר הוא יודע כי שמי אל קנא ונוקם · נוקם ה' ובעל חמה לפיכך לא ישא לפשעכם א"ל הימנותא כלומר בשבועה אפי' כפרוונקא שהוא כתייר לא קיבלנוהו כדכתיב ויאמר אליו אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה · א"ל מינא לר' ישמעאל בר' יוסי כתיב וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מאתו מיבעי ליה למימר · א"ל ההוא כובס ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך נשיי מיבעי ליה למימר אלא משתעי קרא הכי · הכא נמי משתעי קרא הכי. א"ר יוחנן כי הוה דריש ר' מאיר בפרקא הוה דריש תלתא שמעתא תלתא אגדתא תלתא מתלי וש' משלות שועלים